

iskustva s uključivanjem seljačkih gospodarstava u sistem udruženog rada na području sr slovenije

dr vilko štern
dr matija kovačić
jože guzelj

uvod

→ Udruživanje rada, sredstava i zemlje predstavlja glavnu polaznu točku organiziranosti poljoprivrednika koja je poznata pod pojmom zadrugarstvo. Organizirano privređivanje omogućuje potpunije iskorištavanje poljoprivrednog zemljišta i sredstava rada, čime poljoprivrednici postižu povećani učinak u svom radu, zajedničkom privređivanju i poslovanju u okvirima svoje zadružne organizacije. Proizvodna suradnja bitna je aktivnost zadružne organizacije koja obavlja značajne poslovne zadatke za udružene poljoprivrednike te zauzima u našim prilikama nezamjenjivu ulogu u socijalističkom preobražaju sela.

U poslijeratnom razdoblju možemo definirati različite faze organiziranosti poljoprivrednika s uvijek istim ciljevima ali s različitim rezultatima udruživanja. Udruživanje nije uvijek omogućavalo potreban rast poljoprivredne proizvodnje i dohotka udruženih poljoprivrednika. Nekoliko puta pokazalo se potrebnim ukinuti započeti put i iznova se vratiti na polaznu točku. Iskustva doduše omogućavaju bolji pristup organiziranju, ali su neuspjeli pokušaji udruživanja izazvali nepovjerenje. Još je uvijek u sjećanju neugodan utjecaj pokušaja kolektivizacije poljoprivrede. Nепrestana opasnost proizlazi također od izjednačenog položaja zadružnih organizacija s drugim privrednim organizacijama što stvara mogućnost likvidacije zadružnog vlasništva. U procesu integracije zadruga bio je prekinut uspješan razvoj socijalističke kooperacije. Poljoprivrednik je, izgubivši svoju organizaciju, postao objekt politike što je bilo grubo odstupanje od postavljenog cilja.

razvoj socijalističke kooperacije poslije godine 1970.

Kooperacija je oblik zajedničkog proizvodnog rada poljoprivrednika i zadružnih organizacija, koja je postala model socijalističkog preobražaja privatne poljoprivrede. Osobno vlasništvo ostalo je netaknuto ali se promijenio značaj udruženih organizacija. Opća poljo-

privredna zadruga nije više klasično udruženje privatnih proizvođača, odnosno vlasnika zemljišta, nego oblik povezivanja socijalističkih proizvodnih faktora s privatnim proizvođačima.¹⁾

Specifičnosti slovenskog poljoprivrednog prostora nalagale su rješenja za poticanje bolje organiziranosti privatne poljoprivrede. Zbog naglašene uloge robne proizvodnje prihvaćene su olakšice za kupnju suvremenih poljoprivrednih strojeva i dobivene pogodnosti za druge investicije u poljoprivredi. Organizirana je jedinstvena služba za unapređivanje poljoprivrede. U zadružnim organizacijama osnivaju se štedno-kreditni odsjeci (stalna kreditna služba) koji su odigrali važnu ulogu u ostvarivanju programa za unapređivanje poljoprivrede i kreditiranja poljoprivredne proizvodnje.

Razdoblje nakon 1970. obilježava briga za povećanjem poljoprivredne proizvodnje. S druge strane, tu su i naponi za smanjivanjem dohodovnih razlika između poljoprivrede i ostale privrede, te izjednačenjem socijalnog položaja zemljoradnika s radnikom u udruženom radu. U Sloveniji je izvršeno udruživanje radničkog i seljačkog zdravstvenog osiguranja. Uvedeno je obvezno staračko osiguranje zemljoradnika te dobrovoljno mirovinsko i invalidsko osiguranje kooperanata. Ove mjere bile su potrebne da bi se prekinuo brzi odljev radne snage iz slovenske poljoprivrede. Istovremeno je i modernizacija poljoprivredne proizvodnje omogućila bolje iskorištavanje raspoloživih proizvodnih sposobnosti poljoprivrednog prostora, koji je, s jedne strane, bio ugrožen naglom urbanizacijom, a s druge, napuštanjem poljoprivredne proizvodnje na brdovitim i udaljenim predjelima.

U to vrijeme zadružna organiziranost počela je dobivati nov sadržaj. Neke zadružne organizacije vrlo su brzo i uspješno prilagodile svoju djelatnost novim prilikama i provodile u djelo novi pristup kooperativnim odnosima. Nova organiziranost zadrugarstva bila je potaknuta Zakonom o udruživanju poljoprivrednika iz 1972, koji je sankcionirao ravnopravnost poljoprivrednika pri odlučivanju o odnosima u kooperativnoj proizvodnji. Cilj je bio veća i produktivnija proizvodnja, koja nastaje u što čvršćim odnosima proizvodne suradnje poljoprivrednika u zadružnim organizacijama i u efikasnoj povezanosti zadrugarstva s preradom i trgovinom u agroindustrijskom kompleksu.

Ustav i Zakon o udruženom radu dosljedno su proveli načelo da su nosioci udruživanja poljoprivrednici sami. Time smo u Sloveniji počeli ostvarivati novi položaj poljoprivrednika. Temelj za to jest dugoročno planiranje zajedničke proizvodnje i prodaje. Time je dana mogućnost za efikasnije i ekonomičnije iskorištavanje pro-

1) Kooperacija se počela brzo širiti poslije 1955. U 1960. je od svih gospodarstava skloplio kooperacijske ugovore za ratarsku proizvodnju 32%, a za stočnu proizvodnju — 22,4%. Poslije 1960. kooperacijska proizvodnja počela je nazadovati. To desetljeće karakterizira udruživanje malih poljoprivrednih zadruga u veće i pripajanje zadruga poljoprivrednim kombinatima, koji su također preuzeli kooperativnu djelatnost. Poslije privredne reforme presahnula je i državna pomoć za kooperacijsku djelatnost, čime su kooperanti izgubili prednost sigurnosti proizvodnje, a bili su i praktički isključeni iz samoupravljanja u poljoprivrednim organizacijama.

izvodnih sposobnosti i poljoprivrednih zemljišta. Treba uzeti u obzir veliku rasparčanost slovenske agrarne strukture, koja otežava organiziranost kooperacijske proizvodnje. Usprkos tome zadružne organizacije preuzimaju oko 85% cjelokupne tržišne proizvodnje privatne poljoprivrede.

Među faktorima koji smanjuju mogućnosti udruživanja istaknuto mjesto zauzima nesređenost tržišta. Zbog prevelikih dispariteta u cijenama i smetnji pri prodaji poljoprivrednih proizvoda zadružna organiziranost nije dovoljno privlačna. Dolazi i do teškoća u opskrbi poljoprivrednika reprodukcijom materijalom i investicijskom opremom što mnoge tjera da sami traže put modernizaciji poljoprivredne proizvodnje i vlastitom plasmanu poljoprivrednih proizvoda. Na to utječe i premalen odaziv zadružnih organizacija u vezi s potrebama poljoprivrednika. (Poznato je da je u zadružnim organizacijama stručnih kadrova malo i da su često slabije plaćeni te zbog toga napuštaju rad na unapređivanju poljoprivredne proizvodnje.)

U definiranju interesa poljoprivrednika u vezi s udruživanjem također ne smijemo zanemariti neefikasnost ekonomskih mjera, kao što su npr. premije, regres i naknade, koje često kasne. Pri odlučivanju za udruživanje također su utjecajna i dosadašnja negativna iskustva i greške u podružtvovljavanju poljoprivredne proizvodnje u prošlosti. To je ujedno i uzrok za veliki oprez pri preuzimanju novih oblika udruživanja, što treba uzeti u obzir u radu na unapređivanju poljoprivrede u zadružnim organizacijama.

karakteristike novog zakona o udruživanju poljoprivrednika

Prema Zakonu o udruživanju poljoprivrednika u Sloveniji (1978), za stjecanje statusa udruženog poljoprivrednika nije dovoljna poslovna suradnja poljoprivrednika s poljoprivrednom zadružnom organizacijom, već se traži trajnija proizvodna suradnja. Zakon uvodi nove oblike udruživanja i detaljno utvrđuje sistem upravljanja, čija bitna novost jest uvođenje delegatskog načela. On u cijelosti uvodi načelo dohodovnih odnosa u zadrukarstvo putem potpunog ukidanja kupoprodajnih odnosa i provođenja novog društveno-ekonomskog položaja poljoprivrednika. Osim činjenice da se zakonom udruženi poljoprivrednik može potpuno zdravstveno, mirovinski i invalidski osigurati, on ima tu mogućnost da osigura imovinu protiv štete koja bi ga mogla zadesiti u poljoprivrednoj proizvodnji.

Poljoprivredna je zadruqa po zakonu osnovni oblik udruživanja poljoprivrednika. Po pravilu, organizirana je na određenom području (po »teritorijalnom načelu«), tako da uključuje na svom području sve djelatnosti poljoprivrednika, ali zakon ne isključuje i specijalizirane poljoprivredne zadruge. Ipak, od specijaliziranih poljoprivrednih zadruga u Sloveniji djeluju samo dvije pčelarske zadruge. Za razliku od ostalih radnih organizacija poljoprivrednu zadruqa mogu osnovati samo poljoprivrednici. To je njihova organizacija i nitko im je ne može nametnuti.

Promijenio se jedino postupak osnivanja poljoprivredne zadruge. Dok je prijašnjim zakonom bio određen broj osnivača, (najmanje 30), novim zakonom on to više nije; iz elaborata o društvenoj i ekonomskoj opravdanosti poljoprivredne zadruge treba da bude vidljivo postoji li potreba za njezino osnivanje i je li osigurana uspješnost njezina budućeg poslovanja.

Samoupravni sporazum o udruživanju rada i sredstava poljoprivrednika u poljoprivrednu zadrugu jest osnivački akt te organizacije, a donose ga osnivači potpisivanjem. To je i osnovni samoupravni opći akt koji određuje međusobne odnose članova poljoprivredne zadruge, njihova prava i obveze i drugo. O primanju novih članova i o sklapanju radnog odnosa radnika odlučuju osnivači.

Radnici u radnoj organizaciji imaju pravo i dužnost da organiziraju osnovnu organizaciju udruženog rada ako za takvu organiziranost postoje potrebni uvjeti. Za zemljoradnike to pravilo ne vrijedi. Tu se radi, naime, o već spomenutom načelu potpune dobrovoljnosti udruživanja zemljoradnika. Članovi poljoprivredne organizacije a također i radnici u poljoprivrednoj zadruzi imaju neotuđivo pravo, ali ne i dužnost, da organiziraju osnovnu zadružnu organizaciju, iako postoje svi uvjeti. Ali to ne vrijedi i za organiziranje osnovne organizacije udruženog rada u poljoprivrednoj zadruzi.²⁾

Uvedena je mogućnost izdvajanja osnovne organizacije udruženog rada iz poljoprivredne zadruge. Prema općoj odredbi zakona izdvajanje nije dopušteno, ako bi to bitno otežalo ili onemogućilo rad u drugim osnovnim organizacijama, odnosno u radnoj organizaciji kao cjelini. Zakon dakle više brani korist osnovne zadružne organizacije i poljoprivredne zadruge nego izdvajanje osnovne organizacije udruženog rada iz sastava radne organizacije. Samoupravnim sporazumom moguće je odrediti da osnovna organizacija udruženog rada u sastavu poljoprivredne zadruge mora vršiti prije svega poslove za članove osnovne zadružne organizacije i da ne smije promijeniti svoju djelatnost bez njihova pristanka. I ova odredba također štiti interese zadrugara i time daje poljoprivrednoj zadruzi veću čvrstoću. Pri tome moramo uzeti u obzir činjenicu da se u različitim prerađivačkim pogonima u sastavu poljoprivredne zadruge nalazi minuli rad zemljoradnika kojega je nemoguće otuđiti. U tom slučaju udruživanje poljoprivrednika u poljoprivredne zadruge razlikuje se od udruživanja u osnovne organizacije kooperanata kod poljoprivrednih kombinata ili ostalih organizacija udruženog rada, jer iz njih mogu radnici izdvojiti pojedine djelatnosti u osnovne organizacije udruženog rada i dalje se povezivati u druge radne organizacije. Zbog toga nije slučajnost da je za protekle dvije godine na poticaj poljoprivrednika više pogona za kooperaciju pretvoreno u poljoprivredne zadruge, koje imaju drugačiji položaj u daljem povezivanju s drugim radnim organizacijama u složene organizacije udruženog rada.

2) Ako bi se npr. u sastavu poljoprivredne zadruge nalazila veća radna jedinica, bilo da je to veći vinski podrum, mljekara, servisna radionica, hladionica i tome sl., i ako bi radnici te jedinice ocijenili da postoje uvjeti za organiziranje osnovne organizacije udruženog rada, oni bi je morali organizirati. U takvu bi slučaju poljoprivrednici i ostali radnici u poljoprivrednoj organizaciji trebalo da donesu odluku da će se organizirati u osnovnu zadružnu organizaciju.

Značajna je i zakonska odredba o obveznoj suradnji organizacija na istom području. Ako surađuju dvije ili više organizacija s poljoprivrednicima na istom području, treba sklopiti samoupravni sporazum o zajedničkom rješavanju gospodarskih i socijalnih pitanja udruženih poljoprivrednika. Ta suradnja obuhvaća usklađivanje planova i zajedničko financiranje programa. Tako će se organizacije morati sporazumjeti i o osnivanju zajedničke službe za unapređivanje poljoprivrede i zajedničke štedno-kreditne službe te mogućih drugih službi. Neophodan će biti i zajednički pristup stvaranju uvjeta za socijalnu sigurnost udruženih poljoprivrednika.

udruživanje poljoprivrednika prema opsegu proizvodne suradnje

Novi zakon utvrđuje minimalne uvjete za dobivanje statusa udruženog poljoprivrednika. Zajedničku osnovu predstavlja proizvodno surađivanje poljoprivrednika koje nije više u cijelosti prepušteno samoupravnim općim aktima u zadružnim organizacijama, nego uvjete djelomično određuje Zakon o udruživanju. Po zakonu je moguće svrstati kao trajnije proizvodno surađivanje ono koje je sklopljeno za više od godinu dana. (Koje će se konkretno razdoblje odrediti u pojedinim zadružnim organizacijama ovisiti će od osnivača poljoprivredne zadruge, odnosno organizatora druge zadružne organizacije.)

Poljoprivrednik koji se želi mirovinski i invalidski osigurati morat će ugovorno sklopiti proizvodnu suradnju za najmanje pet godina. Taj je rok, naime, određen kao najkraći u posebnom ugovoru između Zadružnog saveza Slovenije i Zajednice mirovinskoq i invalidskog osiguranja SR Slovenije. Pod tim uvjetima u Sloveniji se dosada osiguralo oko 5000 zemljoradnika.

Zakonom o udruživanju poljoprivrednika određeno je da poljoprivrednik dobiva prava udruženog poljoprivrednika, ako se odluči za proizvodnu suradnju s cjelokupnom poljoprivrednom proizvodnjom ili pak samo s djelomičnim proizvodnim kapacitetima. On može udružiti potreban rad, zemljište, radna i druga sredstva ili samo potreban rad i sredstva.

U toj odredbi nalazi se bit udruživanja i sadržaj izraza »udruženi poljoprivrednik«, kao što ga je utvrdio slovenski Zakon o udruživanju. Osnovni uvjet jest zajednička proizvodnja u određenom dogovorenom opsegu, za koju mora poljoprivrednik udružiti svoj rad i sredstva. Udruženi poljoprivrednik zadržava ovaj status i u slučaju da zbog starosti ili iznemoglosti nije više u stanju udruživati svoj rad. Udruženim poljoprivrednikom može postati i radnik u poljoprivrednoj organizaciji ako potpiše samoupravni sporazum kojim se obvezuje da će udruživati samo svoj rad. Iz ovoga proizlazi da po slovenskom zakonu vlasništvo nije uvjet za stjecanje statusa udruženog poljoprivrednika, jer on to može postati udruživanjem samo svoqa rada. Ugovor između udruženog poljoprivrednika i zadružne organizacije određiu konkretan opseg udruživanja, odnosno opseg zajedničke proizvodnje. S obzirom na intenzitet udruživanja

u zadružnoj praksi provedeni su različiti oblici koji imaju svoje značajke i sa stanovišta ostvarivanja dohodovnih odnosa.

Najjednostavnijim oblikom udruživanja možemo smatrati **ugovorni otkup poljoprivrednih proizvoda**. U ovom obliku zadružna organizacija osigurava repromaterijal i investicijsku opremu na osnovi kupoprodajnih odnosa, organizira kooperacijsku proizvodnju (sklapanje ugovora), stručnu službu i prije svega organizira otkup proizvoda. U raspodjeli prihoda zadružna organizacija učestvuje u obliku otkupne marže čija je visina unaprijed određena. Proizvodni rizik snosi poljoprivrednik sam. Ovaj oblik proizvodne suradnje po pravilu je kratkotrajan.

Za drugi oblik udruživanja karakteristično je da zadružna organizacija sudjeluje neposredno i u financiranju kooperacijske proizvodnje, **kreditiranjem obrtnih sredstava**. Osim uobičajenih prodajnih i otkupnih marži zadružna organizacija dobiva i kamate za ove kredite, kroz to sudjelujući u raspodjeli prihoda. S obzirom da su ove stavke unaprijed čvrsto određene, raspodjela prihoda ne odovara u potpunosti zahtjevima zakona. Proizvodni rizik još uvijek snosi poljoprivrednik sam ali mu taj oblik udruživanja ipak omogućuje proširenje proizvodnje iznad njegovih vlastitih mogućnosti, što utječe na povećanje produktivnosti rada.

Najintenzivnijim oblikom udruživanja dosad smatra se **zajedničko ulaganje** rada i sredstava zadružne organizacije i udruženog poljoprivrednika u istu proizvodnju. To je bezmaržni i beskreditni odnos, a što je viši oblik u smislu dohodovnog povezivanja. Raspodjela zajedničkog prihoda iz konkretne kooperacijske proizvodnje vrši se na osnovi razmjera uloženog rada i uloženih sredstava učesnika koji nije unaprijed točno određen. Tako je i proizvodni rizik razmjerno podijeljen među oba učesnika.

U praksi je najčešći oblik obrtnog kreditiranja proizvodnje. Ugovorni otkup jest uobičajena praksa kod sporednih, za slovensku poljoprivredu netipičnih biljnih proizvoda, odnosno kod malih kopenanata koji nemaju uvjete ili interes za čvršću i trajniju proizvodnu suradnju. Oblik zajedničkog ulaganja dosad u takvu ili onakvu modificiranom obliku poznat je samo kod relativno dobro akumulativnih grana (vinogradarstvo, hmelj, industrijski tov brojlera), ali se sve više provodi i u stočarstvu, osobito kod tova, a sporije u mliječnoj proizvodnji.

Osim raspodjele prihoda, koja je karakteristična za svaki oblik udruživanja, u zadružnim organizacijama poznata je još i raspodjela ostatka dohotka u kojoj učestvuju i udruženi poljoprivrednici. Kriteriji za ovu raspodjelu nisu čvrsti i unaprijed određeni. O raspodjeli odlučuje samoupravni organ zadružne organizacije i zaključak je prije svega odraz trenutačnih financijskih mogućnosti a i potreba zadružne organizacije. Ova su sredstva obično tako mala da se i ne dijele pojedinim članovima nego se iz njih osniva fond za zajedničke potrebe udruženih poljoprivrednika. U ovakvoj raspodjeli ne možemo govoriti o principu dohodovnog povezivanja.

Na osnovi dosad rečenog može se postaviti slijedeće pitanje: ako dosadašnja praksa pokazuje da neki oblici zajedničke proizvodnje više odgovaraju duhu i načelima Zakona o udruženom radu, ne bi li bilo korisno ubuduće razvijati zajedničku proizvodnju samo po tim modelima? Smatramo da je svaka kampanjska akcija u tom smjeru nesvrhovita. Stvarnost je naime takva da svugdje nema ni ekonomskih mogućnosti koje su potrebne u dosljednom ostvarivanju dohodovnih odnosa u proizvodnji, jer prodajne cijene nekih proizvodnih grana ne pokrivaju cjelokupne proizvodne troškove. Kada takva proizvodnja u nekoj zadružnoj organizaciji prevladava, nije moguće ni pomisliti da bi se raspodjela mogla izvesti dosljedno načelima dohodovnih odnosa. Zadružna organi-

zacija mora po načelima poslovanja osigurati sredstva za zaposlene i za svoje društvene i ostale obveze, pa često taj teret mora svaliti na rame neposrednih proizvođača. Jedini izlaz (pored nastojanja za usklađen razmjer cijena) nalazi se u osiguranju dovoljno velikog opsega proizvodnje tako da bi, usprkos nižoj akumulativnosti, neke proizvodne grane postigle adekvatan dohodak. Osim toga ni poljoprivrednici nisu svugdje spremni za dugoročnu i intenzivnu suradnju. Često su uzrok tome objektivni razlozi.

Uključivanje poljoprivrednika u samoupravni sistem i dohodovne odnose značajka je zajedničke proizvodnje kao posebnog oblika udruživanja rada, sredstava i zemlje između privatnog i društvenog sektora a time zajednička karakteristika svih različitih oblika koji uključuju dugoročnu, odnosno trainu proizvodnu suradnju. Primjena jednog i drugog modela u konkretnom slučaju bit će prije svega ekonomski, tehnološki a i sociološki uvjetovana.

Valjalo bi također ukazati na problem one aktivnosti organizacija koja potiče izvanproizvodnu suradnju s udruženim poljoprivrednicima. Približno polovica zajedničkog prihoda zadružnih organizacija proizlazi iz zajedničke proizvodnje i uz nju vezanih djelatnosti, dok ostali prihod potječe od drugih djelatnosti (slobodan otkup, usluge, prerada, trgovina i vlastita poljoprivredna proizvodnja). Shvatljivo je i neophodno da zadružne organizacije ovakve djelatnosti vrše i ubuduće, kako u cilju kvalitetnog zadovoljavanja potreba seoskog stanovništva tako i u cilju postizavanja većeg dohotka. Zbog toga će biti potrebna i ubuduće kratkoročna proizvodna suradnja s individualnim poljoprivrednicima, koja nije obilježena karakteristikama udruživanja rada i sredstava i kod koje se dohodovni odnosi još ne provode dosljedno. Težište rada zadružnih organizacija u tom bi slučaju trebalo usmjeriti na povećanje poljoprivredne proizvodnje u privatnom sektoru preko udruživanja rada, sredstava i zemlje.

U svemu tome trebali bismo biti svjesni da bez takva odnosa cijena koji bi poljoprivrednim proizvođačima omogućio ekonomski poticaj bez dodatnih kompenzacijskih mjera za one koji privređuju u lošijim prilikama, proces napuštanja i smanjivanja proizvodnje na gospodarstvima neće se moći zaustaviti. Sva nastojanja za što intenzivnijim udruživanjem rada, sredstava i zemlje, odnosno za što intenzivnije oblike proizvodne suradnje kao i za čvršće i dosljednije povezivanje na dohodovnim osnovama zvuče pri takvu stanju stvari prilično prazno, jer ne mogu dati praktičke rezultate ako nisu ispunjeni osnovni ekonomski uvjeti za proizvodnju.

zadružne organizacije kao okvir za samoupravno udruživanje poljoprivrednika

Pravo na samoupravno udruživanje u proizvodnoj sferi ostvaruju poljoprivrednici u okviru zadružnih organizacija. Kvalitetno uključivanje poljoprivrednika u samoupravljanje, tj. u sistem stvaranja i donošenja odluka u zadružnoj organizaciji teško je prosuđivati.

Veličina zadružne organizacije, opseg i raznolikost proizvodnje, složenost poslovanja itd. otežavaju članovima pregled nad problematikom i odlučujućim alternativama, pa je zbog toga i njihovo odlučivanje u samoupravnim organima prije svega formalnog značaja a njihovi prijedlozi ostaju često na razini neobveznih savjeta.

Novi Zakon o udruživanju zemljoradnika sigurno je imao namjeru poboljšati ovo stanje, kada je postavio zahtjev za reorganizaciju zadrugarstva, posebice jačanje ekonomske i samoupravne samostalnosti zadružnih jedinica.

Novi Zakon o udruživanju poljoprivrednika razlikuje slijedeće oblike zadružne organizacije: osnovnu zadružnu organizaciju (OZO), poljoprivrednu zadrugu, koja može biti jedinstvena ili ima u svom sastavu više OZO i OOUR-a, složenu poljoprivrednu zadrugu, osnovnu organizaciju kooperanata (OOK) i radnu organizaciju kooperanata. Dinamiku procesa reorganiziranja pokazuju podaci o broju zadružnih organizacija u SR Sloveniji.

	1977	1978	1979
Jedinstvena poljoprivredna zadruga	36	19	21
Poljoprivredna zadruga sa više OZO	2	12	20
OZO unutar PZ	10	42	62
OOUR unutar PZ	8	22	22
Osnovne organizacije kooperanata	31	26	23
Radne organizacije kooperanata	—	1	1

Proces se razvija u smjeru preobražaja nekadašnjih pogona za kooperaciju u poljoprivredne zadruge, gdje poljoprivrednici imaju neposredni utjecaj, te u smjeru decentralizacije upravljanja s preoblikovanjem nekadašnjih operativnih zadružnih jedinica u samoupravno i dohodovno samostalne osnovne zadružne organizacije. Može se pretpostaviti da se zadružna organizacija time približava poljoprivrednicima i da oni lakše i kvalitetnije provode u djelo svoja samoupravna prava. Neka iskustva doduše ukazuju na to da se s velikom decentralizacijom upravljanja i poslovanja troškovi tih aktivnosti iako povećavaju ali nije poznato kakav je pozitivni učinak na drugoj strani, tj. u pogledu efikasnosti.

oblici neposredne proizvodne suradnje među poljoprivrednicima (proizvodne zajednice)

Zakon o udruživanju poljoprivrednika ubraja zajednice na osnovi ugovora među oblike udruživanja. Zakon poznaje dvije kategorije poljoprivrednih proizvodnih zajednica. Prvu čine zajednice koje su osnovali udruženi poljoprivrednici, a sastavni su dio zadružnih organizacija. Takvim zajednicama mogu se dodjeliti na upotrebu poljoprivredna zemljišta, objekti i strojevi što se nalaze u društvenom vlasništvu. Druga vrsta zajednica predstavlja mogućnost za međusobno povezivanje poljoprivrednika koji nisu udru-

ženi. Slovenski zakon o udruživanju poljoprivrednika otvara time mogućnost realizacije različitih oblika koje su u danom momentu i prilikama najprihvatljivije za pojedine poljoprivrednike.

Poljoprivrednici se udružuju u proizvodne zajednice zbog zajedničke proizvodnje određenih poljoprivrednih proizvoda, zbog melioracije zemljišta, zbog gradnje i zajedničkog korištenja gospodarskih objekata i strojeva, zbog zajedničkog korištenja poljoprivrednih zemljišta i zbog prerade vlastitih proizvoda. Takvu zajednicu mogu osnovati već dva poljoprivrednika. Sadržaj ugovora propisan je zakonom.

Evo nekoliko podataka o poljoprivrednim zajednicama. Krajem 1978. bilo je prema podacima Zadružnog saveza Slovenije 3.596 poljoprivrednih zajednica sa 29.246 članova. Najbrojnije su bile zajednice za strojeve; 504 zajednica s kompletnom linijom za spremanje pojedinih proizvoda sa 2.489 udruženih članova; strojnih zajednica sa zajedničkim korištenjem jednog ili više strojeva bilo je 2.458 sa 9.517 članova. Zatim slijede pašne zajednice (110 sa 1.944 članova); 349 mliekarskih zajednica sa 11.963 člana; 56 vinogradarskih zajednica sa 1.252 člana; 26 melioracijskih zajednica sa 1.240 članova i manji broj voćarskih, rasadničkih, hmeljarskih, vrtlarskih, stočarskih sa zajedničkim štalama, te svinjogojskih i ovčarskih zajednica.

planski ciljevi razvoja poljoprivrede i nova organiziranost poljoprivrednika

Poljoprivreda još nije dostigla nivo da zadovolji neprekidno rastuće potrebe za hranom, kako po obujmu tako i po strukturi asortimana i kvaliteti. Uvoze se prilične količine poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, potražnja za mnogim proizvodima još nije zadovoljena, a struktura ishrane pokazuje široke mogućnosti za dalju ekspanziju poljoprivredne proizvodnje. I ubuduće postoje znatne mogućnosti izvoza pojedinih poljoprivrednih proizvoda na inozemna tržišta ukoliko se budu zasnivali na masovnoj i jeftinoj proizvodnji što sve zavisi od upotrebe suvremene tehnike i tehnologije.

Tehnološka revolucija i modernizacija poljoprivrede znače prije svega modernizaciju tehnologije kod koje je uvođenje i usavršavanje mehaniziranih postupaka bitan element i trajan zadatak. Činjenica je da ni jedna privredna grana u svijetu danas ne proizvodi više u tako velikom opsegu i na tako arhaičan način svoje proizvode kao što poljoprivreda proizvodi hranu. Na približno jednoj četvrtini obradive zemlje u Jugoslaviji uveli smo najsuvremeniju tehnologiju koja se može po proizvodnim rezultatima mjeriti i s onom u SAD, ali je zato na ostalih 75% površina individualnih proizvođača rad vrlo primitivan. Pri tom nas ne smije ni veliki porast broja traktora zavesti na pogrešne zaključke da je i mehanizacija napredovala razmjerno njihovu broju, jer su poljoprivrednici često zamjenjivali samo zaprege dok su priključni strojevi ostali stari. Zadatak je stručne službe zato u tome da proširuje suvremene proizvodne postupke na sve one površine koje su prikladne u pogledu reliefa i veličine i to na različite načine. Pri tome je od osobite važnosti sređivanje odnosa i uvjeta za ekonomičniju upotrebu poljoprivrednog zemljišta gdje sitnovlasnička struktura individualnih gospodarstava i raspoređenost zemljišta ne odgovara suvremenoj agrotehnici i tehnologiji.

Budući da u našem društveno-ekonomskom sistemu isključujemo formiranje privatnih zemljišnih posjeda, dovoljno velikih za suvremenu individualnu poljoprivrednu proizvodnju, to se naš razvojni put u perspektivi osniva na slobodnom udruživanju privatnog zemljišta. Na taj način postoji mogućnost uspostavljanja novih odnosa u zajednicama zemljoradnika i u povezivanju s društvenom proizvodnjom te nastajanju novih uvjeta za suvremenu proizvodnju, upotrebom moderne tehnike i tehnologije.

Udruživanje privatnog zemljišta na osnovi ekonomskog interesa poljoprivrednika jest dugotrajan proces ali će biti mnogo brži uvođenjem nove tehnologije, novih industrijskih kultura, plantaža i osposobljavanjem zemljišta hidromelioracijama, agromelioracijama i komasacijom. Stoga bi sve poljoprivredne organizacije morale posvetiti posebnu brigu pravilnom konceptu svoje zemljišne politike. (Iskustvo u SR Sloveniji potvrdilo je da najkraći put do udruživanja privatnog zemljišta vodi preko plantažnih zasada hmelja, vinograda i voćnjaka, gdje postoji ekonomski interes uz veliku produktivnost rada i sredstava za proizvodnju, što mora da bude i osnovni motiv u udruživanju zemljišta).

Modernizacija i promjene u procesu poljoprivredne proizvodnje, kao i šire uključivanje individualnih poljoprivrednih proizvođača u robno-novčane tokove, značajno ali suviše sporo pridonose širenju tržišta. Potrebe za prehrambenim proizvodima, posebno animalnog porijekla, zatim za voćem i povrćem te za nekim drugim proizvodima, i dalje će brzo rasti kao posljedica povećanja dohotka i daljih promjena u strukturi stanovništva.

Na osnovi dosadašnjih analiza možemo ustanoviti da zaostajemo u izvršavanju srednjoročnih planova. Uzroke tome dijelom možemo pripisati slabim vremenskim prilikama a u zadnjim godinama i većim strukturnim razlikama koje se pojavljuju u pogledu realizacije planskih ciljeva u pojedinim ključnim granama poljoprivredne proizvodnje. Posebno moramo napomenuti da je u posljednjih pet godina stočarska proizvodnja (osobito govedarstvo) u nezavidnom dohodovnom položaju. U tom pogledu loše je stanje i u biljnoj proizvodnji, posebice u ratarstvu i u voćarstvu. Prosječne godišnje stope rasta pokazuju da bi trebalo, naročito u proizvodnji stočne hrane, postizavati znatno bolje rezultate.

To znači da se planovi realiziraju raznoliko po granama i po pojedinim regijama. Zato se u praksi osjeća potreba da se u idućem srednjoročnom razdoblju do godine 1985. efikasnije otklanjaju uzroci neispunjavanja planskih obveza i time omogućuje dosljedna realizacija postavljenih ciljeva.

Često ukazujemo i na neuređene odnose u primarnoj raspodjeli i na dohodovne odnose između poljoprivredne proizvodnje, prerađivačke industrije i prometa. Od ništa manje važnosti nije ni loš dohodovni položaj same poljoprivrede, a posebno smanjivanje njezine reproduktivne sposobnosti. Prvi znaci već pokazuju da poljoprivrednici više rado ne uzimaju nekada tako tražene kredite za investicije. Drugi razlog također je i u tome što nismo dosljedno uveli tehnološke inovacije u poljoprivredu. S tim u vezi jest i činjenica da ne razvijamo i ne dopunjavamo stručnu službu i da

je na nekim mjestima stanje lošije nego što je bilo. Prilično velik broj stručnjaka napušta poljoprivredu i odlazi na atraktivnija radna mjesta i zadatke koji zahtijevaju manje napore. Pored toga i česte reorganizacije unose mnoge nejasnoće i dileme te oavraćaju stručne kadrove od bitnih proizvodno-tehničkih problema koje bi trebalo znatno brže rješavati.

Bez programa proizvodnje koje udruženi rad treba da usvoji, postoji sužena i neizvjesna materijalna osnova udruživanja zemljoradnika. Tamo gdje se znaju ti nedostaci već se razrađuju proizvodni programi za pojedine proizvode. Pri tome je vrlo korisna praksa nekih agroindustrijskih kombinata koji preispituju programe razvoja svojih OOUR-a, tražeći više prostora za proizvodnju na temelju udruživanja rada, obradivog zemljišta, mehanizacije i drugih sredstava. Tek ovakvim programima proizvodnje dobivaju se trajne osnove uključivanja poljoprivrednika u udruženi rad i odlučnog raskida s praksom povremene komercijalne kooperacije.

Raspoloženje poljoprivrednika za udruživanje ukazuje doduše na sve veći prostor koji se otvara za uključivanje kapaciteta individualnih poljoprivrednih proizvođača u društveno organiziranu proizvodnju, gdje imaju bitnu ulogu zadruga i organizacije kooperanata. Razumljivo je stoga da bez širenja mreže zadruga i organizacija kooperanata te povećanja proizvodnje u njima ne mogu se uspješno rješavati složeni problemi razvoja poljoprivrede i organiziranja tržišta hrane. Valja također konstatirati da su prilično iscrpljene mogućnosti jugoslavenske poljoprivrede da se u uvjetima ograničene samoupravne organiziranosti, niskog nivoa dohodovnih odnosa i komercijalizirane kooperacije, poljoprivrednici šire uključuju u ostvarivanje ciljeva društvenog dogovora i politike stabilizacije na tržištu.

Dosad je još premalo učinjeno za udruživanje sredstava za rad i obradivog zemljišta. Vrlo često zemljište je samo formalno udruženo, a zapravo svak obrađuje svoju zemlju kao i prije udruživanja. I sredstva za rad često su samo formalno udružena, jer vlasnici strojeva nemaju precizirane obveze u okviru OOK ili zadruga. Čak se jedan broj poljoprivrednika udružuje da bi lakše uz financijsku pomoć OZO ili OOK i njihova jamstva došao do sredstava za nabavku strojeva. Međutim, primjeri uspješnog udruživanja mehanizacije pokazuju da i udružena sredstva za rad, ostajući u osobnom vlasništvu, mogu u proizvodnji vršiti značajnu društvenu funkciju.

perspektive daljeg razvoja udruživanja poljoprivrednika i zaključci

Na kraju, mogli bismo konstatirati da organizacije poljoprivrednika polako shvaćaju suštinu promjena koje donosi Ustav i Zakon o udruženom radu. U ovom pravcu postignuti su određeni dobri rezultati iako su pri tome prisutne još mnogobrojne teškoće, koje usporavaju proces udruživanja te ih je zato potrebno rješavati. Među ove spadaju:

1. Neorganiziranost i stihijnost tržišta poljoprivrednim proizvodima koja je još uvijek često prisutna, a nespojiva je s intencijama

ustavnog organiziranja i udruživanja poljoprivrednika. Na tom planu organizacije poljoprivrednika moraju se tako organizirati i poslovno povezivati s partnerima, kako bi od stihijne proizvodnje dobili planiranu proizvodnju za poznatog kupca. U tu svrhu potrebno je izraditi čvrste programe razvoja.

Pored politike cijena poljoprivrednih proizvoda na novim osnovama, od velikog značenja bit će i formiranje materijalnih rezervi (na nivou republika i pokrajina). Važnost tih rezervi bit će sve veća i porastom robnosti poljoprivredne proizvodnje. Sve će to ujedno poticati republike i pokrajine da vode posebnu brigu o poljoprivredi i da usklađuju svoje potrebe s proizvodnim mogućnostima.

2. U pogledu uređenja zemljišta nužno je jasno definirati odgovarajuću zemljišnu politiku i siri pristup agrarnim operacijama, naročito ubrzavanje postupka komasacije. S postupnom sanacijom usitnjenosti naseg poljoprivrednog prostora, nastojanjem da se postigne veća produktivnost, naročito u individualnoj poljoprivredi, uvodenje suvremenih samoupravnih odnosa te udruživanje poljoprivrednika i njihova zemljišta, treba da budu zadaci od šireg značenja i interesa. Pored organizacija udruženog rada i poljoprivrednika moraju se uključiti u razrješavanje tih problema i mjesne zajednice, poljoprivredne zemljišne i vodne zajednice, naaležni organi za poljoprivredu u općinama, društveno-političke organizacije i mnogi drugi. Posebnu pažnju kod tih radova potrebno je posvetiti organiziranju melioracijskih i proizvodnih zajednica seljaka, da bi uz pomoć zadružnih stručnjaka i njihovih radnih jedinica izradivali konkretne razvojne programe za pojedina gospodarstva i područja, te zaključivali potrebne kreditne ugovore s pojedinim učesnicima akcije izvođenja agrarnih operacija.

3. Budući da zadružne i druge poljoprivredne organizacije nisu dovoljno akumulativne da bi same mogle osigurati sredstva za daljnji razvoj, sakupljanje slobodnih sredstava poljoprivrednika i drugih, značajan doprinos jest osiguranje sredstava za proširenu reprodukciju. Stoga je glavni zadatak organizirane štedno-kreditne službe (ŠKS) sakupljanje štednih uloga i kreditiranje ulaganja kod seljaka na osnovi poznatog gesla: »Dinar iz poljoprivrede natrag u poljoprivredu«. Za svaku investiciju koja se kreditira preko ŠKS, stručna služba treba da izradi kvalitetne programe kojima treba da dokažu opravdanost ulaganja i kreditnu sposobnost poljoprivrednika. Prednost imaju investicije za bolje iskorištavanje zemljišta, te one kojima je moguće postići veću robnost onih proizvoda koji uvijek nedostaju. Prednost u uzimanju kredita treba da imaju poljoprivrednici koji zajednički kupuju strojeve, uređuju nasade ili grade objekte, te seljaci sa manje razvijenih, pograničnih i brdovitih područja. Oni treba da imaju prednost u pogledu uzimanja većeg kredita, niže kamatne stope i duljeg vremena vraćanja kredita.

Prednost kod kreditiranja potrebno je dati i različitim oblicima udruživanja, naročito kada se radi o fizičkom udruživanju (kao što su npr. zajednički nasadi, zajedničke štale), gdje možemo dugoročno očekivati veće ekonomske efekte kao rezultat novih tehnološko-tehničkih postupaka.

S tim u vezi možemo upozoriti i na to da je dosadašnja praksa većeg investicijskog kreditiranja u izvjesnim iznimnim slučajevima omogućavala na bazi društvenog kapitala privatizaciju akumulacije u razmjerno velikom obujmu, narocito kada se radilo o većim iznosima i o premalo jasnim ugovorima.

4. Postupak oko odobravanja, upotrebe i vraćanja kredita poljoprivrednika treba da teče bez obzira na izvor sredstava za kreditiranje preko SKS i uz neposrednu suradnju sa stručnom, odnosno razvojnom službom u zadružnim, odnosno poljoprivrednim organizacijama. Cjelokupne materijalne, samoupravne i novčano kreditne odnose, prava i obveze treba da ureduju i ostvaruju udruženi poljoprivrednici isključivo u zadružnim organizacijama. SKS i zadružna organizacija predstavljaju zato organsku cjelinu i zbog toga treba njihove odnose neprestano usklađivati, jer samo dobro organizirana SKS zajedno sa stručnom službom predstavlja uvjet za uspješan razvoj i efikasno financiranje razvojnih programa i drugih materijalnih potreba, koje će nastati prilikom različitih oblika udruživanja (proizvodne zajednice, zajedničko ulaganje sredstava), a zakonom bi trebalo omogućiti i financiranje programa koji proizlazi iz društvene uloge zadružne organizacije na selu.

5. Tamo gdje je danas još obilje radne snage u poljoprivredi potrebna je opreznost u dinamici, odnosno u migraciji radne snage iz poljoprivrede. Često se događa da taj proces zahvati obujam i dinamiku koja sa svojim posljedicama stvara kasnije velike poteškoće za razvoj poljoprivrede (nedostatak radne snage, cjepkane posjede, staračka gospodarstva i sl.). Zato je potrebno, usporedo s općim razvojem i industrijalizacijom, voditi posebnu brigu o tehnološkom razvoju poljoprivrede i obrazovanju seljaka i stručnih kadrova.

6. Budući da na nekim područjima nedostaju kvalitetni stručni kadrovi i da također nemamo odgovarajuće profile, morali bismo na osnovi jedne šire akcije izraditi i uskladiti prihvatljive i suvremeno usmjerene programe obrazovanja kadrova.

7. Sve činjenice koje usporavaju procese udruživanja potrebno je postepeno uklanjati, želimo li da proces uključivanja poljoprivrednika u udruženi rad dobije intenzivan i brži tok, a da se pri tom očuva princip dobrovoljnosti.

Vilko Štern,
Matija Kovačić,
Jože Guzelj:

Experiences in Establishing Links Between Peasant Farms and the System of Associated Labour in the SR Slovenia

Summary

After World War II cooperatives went through different phases in the SR Slovenia. Cooperative organizations gradually grew alienated from the farmers, so that they lost self-managing competence. Cooperation, the basic activity of cooperative organizations, was reduced to commercial market relations.

The recent reorganization of cooperatives made the basic cooperative organizations independent economic subjects. This strengthened self-management among farmers.

Today socialized cooperation (production cooperation) represents a special form through which the labour and resources of farmers are pooled with socially owned means of production (at the disposal of the cooperative organization) and with the associated labour of workers in the cooperatives. This is a specific form of association in the system of associated labour, which takes into account the historically conditioned special features of the existing agrarian structure (the dispersion of farms) and the limited developmental possibilities (fiscal and professional facts) of agriculture as a whole. In the present phase of development we seek an optimum combination of production factors, with the smallest possible costs of food production.

Опыты по включению крестьянских хозяйств в систему объединенного труда на территории СР Словении

Резюме

В своем развитии кооперативное дело в СР Словении прошло ряд этапов в послевоенный период. Кооперативные организации постепенно отчуждались от земледельца, который таким образом потерял свои самоуправленческие компетенции. Кооперирование как основная деятельность свелась к коммерческим отношениям на основе купли и продажи.

С новой реорганизацией кооперативного дела его основные организации становятся самостоятельными хозяйственными субъектами, причем закрепляется и роль земледельцев в процессе самоуправления.

В настоящее время социалистическое кооперирование (производственное сотрудничество) является отдельным видом объединения труда и средств земледельцев с общественными производственными средствами (которые в распоряжении кооперативных организаций) и с объединенным трудом рабочих в кооперативах. Включение земледельческих хозяйств в систему объединенного труда проводится путем кооперирования в рамках кооперативных организаций. В системе объединенного труда это является специфическим видом объединения в котором учтены исторически обусловленные характеристики существующей аграрной структуры (раздробленность крестьянских хозяйств) и ограниченные возможности развития (фискальные и специальные факты) сельского хозяйства как одного целого. На современном этапе развития требуется оптимальная комбинация производственных факторов, при по возможности очень пониженных расходах производства продуктов питания.

Many different forms of cooperation in production have been developed to date. They differ from each other in the intensity to which labour and resources are pooled. They also differ essentially from the contracted purchases of products dominant earlier. They are new forms of common investment, included in which is income distribution on the basis of invested living and past labour (income relations) and they also take into account common production risks. Such forms of cooperation in production should in future spread as much as possible.

Farmers *themselves* also pool their labour and resources with each other in various forms. There are communities of farmers (machine communities, common pastures, common crops, common stables etc.), within which farmers primarily pool resources and land for joint investment. There are also already cases when they pool their labour in a common production process.

До настоящего времени отмечены различные виды производственного сотрудничества. Они между собой отличаются по интенсивности объединения труда и средств труда. Кроме того, отмечены и существенные различия в отношении раньше преобладающего выкупа продуктов. Это новые виды совместного вкладывания в котором содержатся распределение дохода на основе вложенного живого труда и прошлого труда (доходные отношения) с учетом и совместного производственного риска. Такие виды производственного сотрудничества должны и в будущем сильнее распространяться.

Кроме упомянутого, отмечены и другие развитые виды объединения средств и труда среди самих земледельцев. Это объединения земледельцев (объединения общих машин и оборудования, общие пастбища, общие посадки, общие хлеба и т.п.) в рамках которых крестьяне в первую очередь объединяют средства и земли для совместного Вложения, а существуют уже и примеры объединения труда в совместном производственном процессе.